

УДК 343, 76: 614.84 (477) "18/19"

А.Г. Томіленко

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В БОРОТЬБІ З ПІДПАЛАМИ В УКРАЇНІ В ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

У статті досліджуються питання застосування кримінального законодавства в боротьбі з підпалами в Україні. Аналізуються останні дослідження і публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Автор вивчає причини підпалів та прорахунки протипожежного законодавства Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Розглядаються недоліки організації страхової справи як фактора сприяння поширення підпалів із метою отримання страхової винагороди.

Ключові слова: кримінальне законодавство, адміністративне законодавство, страхова справа, пожежа, підпал, підпалювач, покарання.

У наш час, у період реформування законодавчої бази України, яке викликане необхідністю приведення законодавства держави у відповідність до загальноєвропейських стандартів, накопичення досвіду застосування нового Кримінального Кодексу України, нагальними є питання дослідження практики кримінального законодавства в галузі пожежної безпеки впродовж історичного розвитку.

Серед особливо небезпечних засобів знищення чи пошкодження майна, які загрожують життю людини, спеціалісти виділяють підпали. Сьогодні підпали є реальною загрозою нашому суспільству. Спеціалісти відзначають зростання кількості підпалів за останні декілька років, і цей приріст стає стабільним. До того ж у подальшому доведеться зіткнутися з більш організованими підпалами, вести слідство за якими буде досить важко. Йдеться про підпали з метою отримання страхових виплат. Яскравим прикладом цього є практика західних страхових компаній. Свого часу підпали з метою отримання страхових виплат стали бичем західних страхових фірм. З одного боку, відмовитися від протипожежного страхування взагалі було неможливо, оскільки були вкладені значні кошти, та й багато чим ризикували ті, хто намагався пояснити клієнтам причини відмови. З іншого боку, величезні суми буквально перетворювалися на попіл.

Щось подібне, до того ж у найближчому майбутньому, загрожує і вітчизняним страховим компаніям. Зараз ситуація більш-менш стабільна лише тому, що протипожежне страхування – справа нова і до цього часу ще повністю не засвоєна. По-перше, страхові підприємства не мають достатніх коштів та відраховувати значні суми на протипожежну страховку не можуть. По-друге, ще не встановилися принципи поведінки як страховиків, так і страхувальників. По-третє, велику роль відіграє вітчизняний менталітет: наявність

страховки ще не стала ні необхідністю, ні атрибутом соціального та фінансового благополуччя.

Проте, щойно на повну потужність запрацює система протипожежного страхування, пожежникам відразу збільшиться роботи. Найбільшого поширення, за прогнозами спеціалістів, отримають «страхові підпали» житла [1, с. 10]. Про це говорить і досвід зарубіжних страхових фірм, і деякі приклади з вітчизняної практики. Коли з'являється можливість за страхову виплату замість згорілого житла отримати нове, навряд чи в кого-небудь із жителів «хрущоб» не з'явиться спокуса «погоріти» і перебраться до нової квартири.

Слід відзначити, що історичний аспект вищевказаної проблематики ще не знайшов достатнього висвітлення в українській історіографії. Серед останніх досліджень, які деякою мірою окреслюють проблематику статті, варто виділити дисертаційні роботи С.Г. Аксьонова та І.Є. Романова [2]. Хоча зазначені дослідження ґрунтуються на матеріалах російських губерній, однак розкривають загальні аспекти правової діяльності російського уряду в пореформений період у галузі пожежної безпеки.

Частково стосуються тематики цієї статті публікації, що з'явилися на шпальтах часопису Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації – «Пожарное дело». Зокрема, досить цікавий та цінний для дослідника матеріал з аналізу сучасної ситуації з підпалами в Росії та перспектив подолання негативної ситуації щодо їх зростання містять статті О. Трофимова та М. Максимова [3].

Серед недостатньо досліджених питань цієї проблематики слід відзначити проблему історичного взаємозв'язку кримінального законодавства в галузі пожежної безпеки впродовж усього розвитку українського суспільства, практики застосування кримінального законодавства в кримінальних справах із підпалів в Україні, прорахунки протипожежного законодавства Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. тощо.

Виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення попередніх дослідників, а також урахуваючи недостатній ступінь розроблення проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, автор на основі вивчення значної кількості першоджерел, документальних відомостей ставить перед собою мету всебічно дослідити функціонування і застосування кримінального законодавства в боротьбі з підпалами в Україні.

Уперше на законодавчому рівні проблема підпалів відображена в Україні в період середньовіччя. За литовсько-польської доби законодавчі акти, спрямовані на боротьбу з підпалами, отримали свій розвиток у Статутах Великого князівства Литовського. Литовський статут 1588 р. більш м'яко ставився до лісових пожеж, аніж до пожеж у поселеннях. Зокрема, до тих, хто через необережність підпалив ліс або гай, Статут не застосовує ніяких санкцій [4, с. 277]. Така м'якість до необережного поводження з вогнем у лісах пояснюється тим, що в давнину Україна та Литва були покриті великими лісовими масивами. Лісів було так багато, що не доводилося думати про їх охорону. Навпаки, хлібороб боровся з лісом, вогнем і сокирою відвойовував кожен сажень ниви, випалюючи ділянки лісу під посіви.

У разі ж навмисного підпалу лісу або гаю обвинувачений мав сплатити всі завдані ним збитки. Винні в спаленні млинів або інших підприємств повинні були сплатити штраф 12 карбованців грошей, а також відшкодувати завдані збитки чи відбудувати знищене підприємство. Найбільш суворо Статут карав підпалювачів у населених пунктах. Якщо злочинець був спійманий на місці злочину або його вина була доведена свідками, він був приречений на смерть [4, с. 286]. Жорстокість покарання за навмисний підпал пояснюється не лише суворими реаліями тогочасного життя, а й тими обставинами, що підпал у дерев'яно-солом'яних поселеннях України та Великого князівства Литовського означав у більшості випадків повне їхнє знищення і приречення населення на злидні, а подекуди й до втрати життя.

Ситуація з підпалами настільки сильно турбувала владу, що в Литовському Статуті з'являється стаття про покарання винних у погрозі зробити підпал. У цьому випадку той, проти кого прозвучала погроза, повинен був протягом 10 тижнів звернутися з позовом до суду. На обвинуваченого накладалося ув'язнення або сплата штрафу.

У козацькій державі проблема підпалів також не полишала своєї гостроти. Особливо їхня кількість збільшувалася під час боротьби за гетьманську булаву за часів «Руїни» та в період військових кампаній. Показовим у цьому плані є розгляд Генеральним судом справи про підпал млина і господарських споруд мешканця Воронежа Івана Холодовича жителями села Погребки Матвієм Матвійовичем, Терехом Мазименком та Денисом Охонченком. У ході розгляду справи, що відбувся 21 травня 1712 р., у своїй скарзі до суду Холодович доводив, що під час вторгнення шведського війська в Україну його млин було спалено обвинуваченими, і на підтвердження своєї скарги вказував на свідків. Для проведення слідства на місце злочину був направлений новгородський сотник Данило Кутневський. Слідство довело справедливості обвинувачення. На підставі розділу 10 артикулу 7 Литовського Статуту Генеральний військовий суд ухвалив рішення відшкодувати потерпілому всі завдані збитки [5, арк. 5].

З приєднанням до Росії Правобережжя України на всій її території поступово поширюється російське законодавство. У першій половині ХІХ століття губернські правління стали вести статистичний облік пожеж із зазначенням причин їх виникнення.

За період із 1870 до 1909 рр. в українських губерніях, які входили до складу Росії, сталося в середньому 65120 підпалів, що становило 13,7% від загальної кількості пожеж [6, с. 47]. Кількість підпалів особливо збільшувалася в період економічних криз і революційних вибухів. Коли у зв'язку зі світовою економічною кризою 1903–1905 рр. на заводах та фабриках зросла кількість самопідпалів, серед причин цього явища слідчі органи виділили «утруднення в торгово-промисловій діяльності та неможливість своєчасно внести платежі» [7, с. 57].

Якщо з 1895 до 1904 рр. кількість підпалів в українських губерніях становила близько 12%, то під час першої російської революції, за період із 1905 до 1909 рр., їхня кількість зросла до 17% [6, с. 48]. До того ж негативні

в протипожежному відношенні наслідки революції 1905–1907 рр. більше відбилися на повітах, де і так пожежі становили 9/10 від загальної кількості. Якщо в містах пожежі внаслідок підпалів за цей період зросли менше ніж на 1%, то в повітах – майже на 5%.

У середньому причини близько 40% пожеж залишалися невідомими, оскільки поліцейське дізнання було побудоване так, що ті, хто його провадив, були більше зацікавлені відпискою, ніж дійсним розслідуванням. Як приклад можна навести пожежу внаслідок підпалу в містечку Тетлеві Київської губернії, що сталася в ніч на 27 жовтня 1803 р. З відношення київського генерал-губернатора до міністра внутрішніх справ В.П. Кочубея відомо, що «...при гасінні солом'яного даху, що зайнявся на єврейському будинку, знайдений підкладений у ту стріху загорнений у дрантя запалений трут... і ледь тільки той дах устигли загасити, як у той же час... зайнявся інший будинок і з ним разом згоріло ще 23 обивательських садиби. Проте винні не знайдені...» [8, арк. 72].

З 1827 р. в Росії почало розвиватися протипожежне страхування, яке позитивно вплинуло на покращання пожежної справи в Україні. Проте воно мало й негативний бік, який виражався в самопідпалах із метою отримання страхової винагороди за завищеним добровільним страхуванням.

Деякі страхові агенти за хабарі, застосовуючи незаконні комбінації, нерідко страхували майно за оцінкою, яка у 2-3 рази перевищувала його фактичну вартість. Поліція видавала офіційні довідки, що підтверджували знищення вогнем застрахованого майна, і власник отримував незаконно високу винагороду. Іноді в цих махінаціях брали участь брандмейстери, які або затулювали гасіння пожеж, або штучно збільшували збитки від них. Прикладом може служити звіт однієї зі страхових компаній міста Катеринослава місцевому губернаторові за 1892 р. У ньому, зокрема, зазначалося, що «окремі господарі за домовленістю з брандмейстерами заздалегідь готують пожежі, щоб отримати страхову премію» [9, с. 31].

Статистичні дані огляду пожеж у Катеринославській губернії за 1885–1904 роки характеризують загальну ситуацію з підпалами в регіоні (табл. 1) [6, с. 78].

Таблиця 1

Ситуація з підпалами в Катеринославській губернії за 1885–1904 рр.

Роки	Кількість пожеж	Кількість підпалів	Відсоток підпалів до загальної кількості пожеж
1885	790	136	17,2
1890	739	161	21,8
1895	899	132	14,7
1904	2157	418	19,4

Якщо врахувати, що в середньому 51,6% пожеж сталися з невідомих причин, то цифра підпалів значно збільшиться. Існувало положення, яке визначало: якщо будинок згорить, а димохід печі залишиться стояти, то влас-

ник не отримував більше ніж 50–75% від страхової премії. Однак, якщо будівля і не дуже постраждала від вогню, а димохід упав, то виплачувалося 100% від страхової винагороди. Тому на пожежах іноді спостерігалися «торги» між брандмейстерами й домовласниками про те, що робити з димоходом – валити чи ні. Якщо ж господар обіцяв брандмейстеру хабара, то звучала команда: «Звалити димохід!».

Самопідпали в дореволюційній Україні були настільки поширені, що в ряді місць існували окремі «спеціалісти» і навіть цілі групи, які за певну плату мистецьки спалювали незаконно застраховане майно. У 1901 р. слідчими органами були розкриті дві групи професійних підпальовачів, що орудували в Україні під умовними назвами Києво-Васильківська та Кременчуко-Броварська. Ці групи мали спеціальних агентів, маклерів та підпальовачів. За проведений підпал сплачувалася встановлена сума або видавався вексель. Інколи надавали невелику суму готівкою на «організаційні витрати».

У 1909 р. в Полтавській губернії було зареєстровано 643 підпали. Знищення вогнем майна, застрахованого за обов'язковим страхуванням, становило 33%, а за добровільним – 67%. У наступні чотири роки спостерігалось збільшення кількості підпалів. Якщо за обов'язковим страхуванням серед загальної кількості пожеж кількість підпалів становила в 1909 р. – 6,1%, то на 1912 р. зросла до 16%, водночас за добровільним страхуванням за цей же період підпали збільшилися із 8,2% до 29,1% [10, с. 24].

Іноді підпалам сприяли й самі страхові товариства, які конкурували між собою. У журналі «Пожарное дело» за 1912 р. зазначалося: «З Києва повідомляють, що в сусідній з містом Нікольській Слобідці останнім часом уночі траплялися пожежі, що розоряли жителів... 19 листопада під час спроби підпалити великий будинок було захоплено троє семирічних хлопчиків. Діти заявили, що робити підпали їх навчила одна людина, яка виявилася агентом страхового товариства. Підпальовалися виключно незастраховані будинки» [11, с. 54].

У результаті цієї складної ситуації з'явилася навіть реакція проти самої ідеї страхування від вогню. Зокрема, голова пожежної комісії М.В. Жданов, виступаючи в думі, заявляв: «Я думаю, що тепер... настав час узятися нам за порятунок Росії від цього жахливого бідування та від тих злочинців, що породжують безконтрольні дії акціонерних страхових компаній» [10, с. 45]. Цікаво, як тільки в місцях, де особливо були поширені самопідпали, страхові товариства проводили переоцінювання майна і знижували страхову винагороду вдвічі або втричі, то розрахунки змінювалися, «горіти» ставало не вигідно і хвиля самопідпалів стихала.

Проблема підпалів була настільки серйозною, що час від часу порушувалося питання про збільшення покарання. Згідно зі ст. 140 Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, за усну погрозу зробити підпал, зроблену без злочинної мети, винуватці підпадали під арешт до одного місяця або під штраф у 100 карбованців [12, с. 26]. Якщо погрожували письмово, покарання подвоювалося. Покарання за підпал були викладені в російському законодавстві в Положенні про покарання в 10 статтях (із 1606 до

1615) [13]. Вони ґрунтувалися на особливій небезпеці цього злочину для життя людини, а отже, передбачали досить суворі міри. Однак особливістю цих нормативних актів була відсутність чітких юридичних термінів.

Закон проводив різку межу між підпалами жилого будинку та нежилого приміщення. У першому випадку обвинувачений за статтею 1606 відбував покарання у вигляді каторжних робіт від 8 до 10 років, а в другому, згідно зі статтею 1609, – підлягав засланням до Сибіру на поселення. Але таке розмежування не піддавалося точному визначенню. Поняття «нежилий» не є протилежним поняттю «населений», оскільки перше відноситься до придатності для постійного проживання людей, а друге вказує не на «властивість»нерухомості, а на дійсну її експлуатацію. Якщо нежила будівля була поблизу інших жилих помешкань чи таких, у яких на той час були люди, то покарання збільшувалося на один ступінь. Коли ж підпалювачеві було відомо, що в підпаленому ним, хоч і нежилому, приміщенні перебували в той самий час люди, то він ніс покарання як за підпал жилого помешкання [13, с. 405].

У статті 1610 йшлося про намір зробити підпал. Разом із тим вона також містила цілий ряд протиріч. Пункт перший статті зазначав: «Коли пожежа, вчинена внаслідок підпалу, хоча вже і почалася, але ліквідована на самому початку стараннями самого підпалювача, який розкався в тому, або покликаними ним на допомогу людьми, то винний піддається тільки ув'язненню у в'язниці до 8 місяців» [13, с. 407]. Цей випадок не можна назвати наміром, оскільки пожежа розпочалася і намір перейшов у виконання, хоча тяжких наслідків не було.

Цей пункт мав на меті спонукати злочинця одуматися й відступити до останньої хвилини, навіть коли злочинна дія вже розпочалася. Однак цим положенням вимагалось не лише покаяння злочинця, а й припинення пожежі на початку її поширення, що фактично перекреслювало початковий гуманний намір законодавця, оскільки останнє не завжди залежало від волі обвинуваченого. Доля людини, чи бути їй на каторзі чи отримати декілька місяців в'язниці, часто залежала від випадкових обставин.

Пункт другий цієї статті містив таке: «Коли ж пожежа, вчинена внаслідок підпалу, ліквідована при самому початку, але не за звісткою, даною самим підпалювачем, і не покликаними ним на допомогу людьми, то він, хоча б потім і не перешкодив гасінню пожежі, підлягає покаранню на заслання до Сибіру» [13, с. 407]. Це покарання накладалося не за який-небудь моральний вчинок, а лише за те, що тяжких наслідків за обставинами, незалежними від злочинця, не було.

Третій пункт узагалі суперечив другому пункту статті: «Нарешті, коли, вчинивши підпал або поклавши остаточно підготовлені вже для того матеріали або інші предмети, винний сховався або залишався на місці, нічим не довів каяття у своєму злочині, то, хоча б пожежа і була при самому початку ліквідована або навіть попереджена зусиллями інших чи якими-небудь випадковими обставинами, підпалювач піддається покаранню, яке визначене 1606–1609 статтями, як за здійснений підпал» [13, с. 407]. І в другому, й у третьому випадках пожежа була припинена без участі з боку обвинуваченого; і там, і тут він не виказує каяття. Його душевний стан виражається в дру-

гому пункті тим, що він стоїть і не заважає гасінню пожежі, хоча й не бере участі в цьому, а в третьому – або переходується, або залишається на місці та не проявляє каяття. Між тим, другим пунктом закон передбачав для злочинця відправлення на поселення до Сибіру, а третім – каторжні роботи до 20 років за підпал жилого будинку та без строку – за підпал рудника в особливих випадках.

Суттєвим пробілом російського законодавства було й те, що з 10 статей, які карали за підпал, лише одна – 1612 – згадувала про страхування й підпал із корисною метою. І це за тих обставин, що $\frac{1}{4}$ частина від загальної кількості підпалів мала в основі саме цей мотив [14, с. 627]. Так, наприклад, у 1906 р. кореспондент «Громадської думки» з Фастова писав: «Фастівські обивателі звикли, що в пожежі немає нічого страшного, тому що це не Божа воля, а скоріше хазяйська; вам повідомлять, як і з якої причини повинна статися пожежа; підраховують, скільки господарю перепаде чистого прибутку на цій справі...» [15, с. 3]. Окрім покарання за підпал, статтею 1195 передбачалося суворе покарання за ошукування страхового товариства [13, с. 309]. Винні, окрім утрати права на пожежну винагороду за спалене майно, піддавалися конфіскації майна і заслання на поселення. Але в статті були відсутні вказівки на те, які саме дії повинні бути підведені під поняття обману. У спробі ошукати страхове товариство міг бути винним і страховий агент. Наприклад, злочинні угоди між агентом і страхувальником, які не були рідкістю в дореволюційній Україні, взагалі не враховувалися законодавством.

Окрім цього, був і ряд інших недоліків. Так, підпал в'язниці відносився до другої групи злочину і карався каторжними роботами від 12 до 15 років. Водночас покарання за підпал лікарні визначалося від 15 до 20 років. Проте підпал в'язниці для життя людей становив не меншу небезпеку, ніж підпал лікувального закладу. За підпал навчальних закладів або громадських приміщень передбачалося каторга від 12 до 15 років. У законі не проводилося розмежування навчальних закладів на такі, де проживали вихованці, й такі, де це не передбачалося. Відповідно, закон не вбачав і різницю між випадками, коли в приміщенні перебувала велика кількість дітей, та підпалами будівлі в позаурочний час, що передбачало різний ступінь небезпеки для життя. Закон не згадував про підпали залізничних вагонів, коли вони перебували на ходу, але в цьому випадку для життя людини небезпека була ще більшою, ніж при пожежі в жилу будинку.

На думку сучасників, суттєвим недоліком законодавства в проблемі підпалів було те, що закон не брав до уваги дійсних наслідків скоєного злочину [10, с. 23]. За відсутності тяжких наслідків, крім збитків у застрахованому майні самого підпалювача, покарання каторжними роботами здавалося їм надмірно суворим. Цим, зокрема, пояснювалася велика кількість виправдувальних вироків. Так, відсоток виправдувальних вироків за підпалами у 1872 р. склав – 43,6%, у 1882 р. – 50,3%, 1883 – 52,7%, 1884 – 46,1%, 1885 – 56,6%. У тому числі за підпали жилих приміщень: у 1883 р. – 39,7%, 1884 – 43,7%, 1885 – 52,3%, а за підпали власного майна відповідно – 72%, 75,7% та 70,1% [16, с. 22; 10, с. 34].

На необхідність реформувати законодавчу базу вказували ще на першому пожежному з'їзді в 1892 р. [17, с. 20]. Пропонувалося за «страхові підпали», якщо пожежа не призводила до загибелі людей і великих збитків, пом'якшити міру покарання, «тоді винні не користувалися б такою поблажливістю присяжних засідателів». Згідно зі «Зведенням статистичних відомостей у кримінальних справах» за 1872 р., в Україні кількість відкритих справ щодо підпалів становила 3173, а кількість осуждених за підпал – 31, або 1,7% [16, с. 22-23]. На 100 справ, які порушувалися проти підпалювачів, припинялися 95 і лише 5 доходили до суду. Зі 100 притягнутих до суду за звинуваченням у підпалі засуджували лише 40, а 60 поверталися до своїх поселень. У багатьох випадках населення, знаючи невидимих підпалювачів та боячись помсти, не виказували їх слідству. Злочинці, між тим, цю психологію добре враховували, та кількість підпалів щороку зростала.

Водночас діячі пожежної справи вказували на необхідність змінити покарання за необережне поводження з вогнем. Стаття 12 «Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями» за це порушення встановлювала штраф від 1 до 50 карбованців. Оскільки в ті часи досить проблематичним було відрізнити випадки підпалів від необережності, то злочинці нерідко цим користувалися [18, арк. 2-16]. За неналежне зберігання і використання легкозаймистих речовин, згідно зі статтею 90, накладався штраф у розмірі до 25 карбованців [12, с. 17]. За порушення правил обережності при поводженні з вогнем поза жилими приміщеннями штрафні санкції не перевищували 10 карбованців. Якщо ж пожежа, що виникла від необережного поводження, завдавала значних збитків, штраф збільшувався до 100 карбованців або замінювався арештом до 1 місяця.

Ці статті давали широкий простір для прикриття підпалів із метою отримання страхової винагороди. Так, один із дослідників цієї проблеми на початку ХХ ст. зазначав: «Унаслідок прогалин законодавства гасові лампи одержали особливу схильність до падіння й вибуху в аптеках і магазинах, а копиці хліба та сіна, млини від необережно розкладеного вогню, і все це, звичайно, відбувається особливо часто в маєтках, добре застрахованих, і дуже рідко там, де господар не заручився страховим полісом» [10, с. 67].

Ситуація з підпалами стала предметом обговорення на з'їзді губернських комітетів у справах земського господарства в 1904 р. На ньому, зокрема, зазначалося, що навмисні підпали здебільшого виникають із помсти та заради отримання страхової винагороди. Щоб зменшити їх, потрібно було поліпшити слідчу частину, а також правильно оцінювати майно, яке страхувалося. На думку представників від українських земських комітетів, за невідомими причинами пожеж криються в більшості випадків саме підпали, оскільки слідство проводиться погано, та й спеціалістів у цій справі фактично не існує. Загадковими виявлялися багато фактів: під час пожеж господарів досить часто не було вдома, починалися пожежі, як правило, вночі, бували випадки, що страхові агенти «заздалегідь чують, що такий-то погорить, і віщування збувалися» [19, с. 11].

Отже, аналіз законодавчої бази і практики боротьби з підпалами в Україні підводить до висновку, що на початку ХХ ст. розслідування справ про підпали мало цілий ряд суттєвих недоліків. У зв'язку з труднощами в доведенні слідчі справи щодо цих злочинів у більшості випадків припинялися за недостатністю доказів. Велика кількість виправдувальних вердиктів стала наслідком недосконалості законів та їхньої надмірної суворості. Незадовільне проведення оцінювання майна при прийомі на страхування, некваліфікованість страхових агентів, які проводили аналіз збитків після пожежі, відсутність контролю за діяльністю приватних страхових компаній суттєво впливали на зростання кількості самопідпалів. Цьому ж сприяла й відсутність у чинному законодавстві детальних визначень поняття «спекулятивні підпали». Поблажливе ставлення закону до необережного поводження з вогнем також давало широкий простір для прикриття подібних злочинів.

Список використаних джерел

1. Трофимов А. Эпоха большого поджога // Пожарное дело. – 1996. – № 11 – С. 5–11.
2. Аксенов С. Г. Становление и развитие государственной противопожарной службы в России XV–XIX веках : (Историко-правовые аспекты) : Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к. ю. н. : (12.00.01) / Акад. МВД Рос. Федерации. – М., 1996. – 20 с.; Романов И. Е. Государственно-правовая деятельность по обеспечению пожарной безопасности в Российской империи в пореформенный период : (Истор.-прав. аспект) : Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к. ю. н. : (12.00.01) / С.-Петербург. юрид. ин-т. – СПб, 1996. – 18 с.
3. Трофимов А. Эпоха большого поджога // Пожарное дело. – 1996. – № 11. – С. 5–11; Максимов Н. Береженьє лучше вороженья // Пожарное дело. – 1996. – № 5. – С. 56–57.
4. Статут Вялікага княства Літоускага 1588 : Тэксты. Даведнік. Каментар. – Мн. : БСЭ, 1989.
5. Центральна наукова бібліотека ім. Вернадського, Інститут рукопису, ф. 8, спр. 2106.
6. Статистика пожаров в Российской империи за 1895–1910 годы и общие данные за 50 лет – с 1860 по 1910 годы. – СПб., 1912.
7. Максимов Н. Береженьє лучше вороженья // Пожарное дело. – 1996. – № 5.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 533, оп. 1, спр. 782.
9. Обзор Екатеринославской губернии за 1892 год. – Екатеринослав, 1893.
10. Бородин Д. Н. Поджог как одна из причин пожарных бедствий и борьба с этим преступлением / Д. Н. Бородин. – СПб. : Тип. И. Флейтмана, 1912.
11. Пожарное дело. – 1912. – № 23.
12. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. – СПб. : Государственная типография, 1885.
13. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – М. : Тип. А. И. Мамонтова, 1868.
14. Лохвицкий А. В. Курс русского уголовного права. Изд. 2-е, испр. и доп. / А. В. Лохвицкий. – СПб. : Изд. Журнала Министерства юстиции, 1871.
15. Громадська думка. – 1906. – 9 травня.

16. Свод статистических сведений по делам уголовным, возникшим в 1872 году. – СПб. : Тип. Правительствующего сената, 1873.
17. Журнал III Отдела Императорского русского технического общества за 1892 год // Записки ИРТО. – СПб., 1894. – Вып. 1.
18. Державний архів Вінницької області, ф. 470, оп. 3, спр. 231.
19. Скрипичин В. А. Пожары (свод трудов местных комитетов по 49 губерниям европейской России) / В. А. Скрипичин. – СПб. : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1904.

References

1. Trofimov A. Jepoha bol'shogo podzhoga // Pozharnoe delo. – 1996. – № 11.
2. Aksenov S. G. Stanovlenie i razvitie gosudarstvennoj protivopozharnoj sluzhby v Rosii XV–XIX vekah: (Istoriko-pravovye aspekty) : Avtoref. dis. na soisk. uchen. step. k. ju. n. : (12.00.01) / Akad. MVD Ros. Federacii. – M., 1996. – 20 s.; Romanov I. E. Gosudarstvenno-pravovaja dejatel'nost' po obespečeniju pozharnoj bezopasnosti v Rossijskoj imperii v poreformennyj period : (Istor.-prav. aspekt) : Avtoref. dis. na soisk. uchen. step. k. ju. n.: (12.00.01) / S.-Peterburg. jurid. in-t. – SPb, 1996. – 18 s.
3. Trofimov A. Jepoha bol'shogo podzhoga // Pozharnoe delo. – 1996. – № 11. – S. 5–11; Maksimov N. Berezhen'e luchshe vorozhen'ja // Pozharnoe delo. – 1996. – № 5. – S. 56–57.
4. Statut Vjalikaga knjastva Litouskaga 1588 : Tjeksty. Davednik. Kamentar. – Mn. : BSJe, 1989.
5. Central'na naukova biblioteka im. Vernads'kogo, Institut rukopisu, f. 8, spr. 2106.
6. Statistika pozharov v Rossijskoj imperii za 1895–1910 gody i obshhie dannye za 50 let – s 1860 po 1910 gody. – SPb., 1912.
7. Maksimov N. Berezhen'e luchshe vorozhen'ja // Pozharnoe delo. – 1996. – № 5.
8. Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraïni v m. Kievi, f. 533, op. 1, spr. 782.
9. Obzor Ekaterinoslavskoj gubernii za 1892 god. – Ekaterinoslav, 1893.
10. Borodin D. N. Podzhog kak odna iz prichin pozharnyh bedstvij i bor'ba s jetim prestupleniem / D. N. Borodin. – SPb. : Tip. I. Flejtmana, 1912.
11. Pozharnoe delo. – 1912. – № 23.
12. Ustav o nakazaniyah, nalagaemyh mirovymi sud'jami. – SPb. : Gosudarstvennaja tipografija, 1885.
13. Ulozhenie o nakazaniyah ugovolnyh i ispravitel'nyh. – M. : Tip. A. I. Mamontova, 1868.
14. Lohvickij A. V. Kurs russkogo ugovolnogo prava. Izd. 2-e, ispr. i dop. / A. V. Lohvickij. – SPb. : Izd. Zhurnala Ministerstva justicii, 1871.
15. Gromads'ka dumka. – 1906. – 9 travnja.
16. Svod statisticheskikh svedenij po delam ugovolnym, voznikshim v 1872 godu. – SPb. : Tip. Pravitel'stvujushhego senata, 1873.
17. Zhurnal III Otdela Imperatorskogo russkogo tehničeskogo obshhestva za 1892 god // Zapiski IRTO. – SPb., 1894. – Vyp. 1.
18. Derzhavnij arhiv Vinnic'koï oblasti, f. 470, op. 3, spr. 231.
19. Skripicin V. A. Pozhary (svod trudov mestnyh komitetov po 49 gubernijam evropejskoj Rossii) / V. A. Skripicin. – SPb. : Tip. V. F. Kirshbauma, 1904.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2013 р.

А.В. Томиленко

Уголовное законодательство и его применение в борьбе с поджогами в Украине в пореформенный период

В статье исследуются вопросы применения уголовного законодательства в борьбе с поджогами в Украине. Анализируются последние исследования и публикации, в которых начато изучение данной проблемы. Автор устанавливает причины поджогов и просчеты противопожарного законодательства Российской империи во второй половине XIX – в начале XX в. Рассматриваются просчеты в организации страхового дела как фактора, способствующего поджогам с целью получения страхового вознаграждения.

Ключевые слова: уголовное законодательство, административное законодательство, страховое дело, пожар, поджог, поджигатель, наказание.

A. Tomilenko

Criminal law and its application in the fight against arsons in Ukraine in post-reform period

The issues of the application of the criminal law in the fight against arsons in Ukraine are researched in the article. The recent researches and publications which give the solution of this issue are analyzed. On basis of studying a large number of original sources and documentary materials the author aims to research the functioning and the application of the criminal law in the fight against arsons comprehensively. In addition, the causes of arsons and the errors of the firefighting law in the Russian Empire in the late 19th – early 20th centuries are analyzed. The disadvantages of the insurance business as a factor promoting the spread of arsons in order to receive insurance compensation are considered. The author makes up a conclusion that in the early 20th century the investigation of arsons had a number of significant drawbacks. Investigative proceedings concerning crimes due to the difficulties in proof mostly were stopped for lack of evidence. Unsatisfactory appraising of property when applying for insurance, inadequate skills of insurance agents, who carried out the analysis of losses from fire, lack of control over the activities of private insurance companies significantly influenced the increase in the number of «arsons made by the owners».

Key words: criminal law, administrative law, insurance business, fire, arson, arsonist, punishment.